

УДК 174: 355. 233. 23

Н. В. КАЛИНЮК,*кандидат педагогічних наук, начальник центру мовної підготовки
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО- КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА І ФАХОВА ПРОБЛЕМА

У статті з'ясовано сутність поняття “професійна комунікативна компетентність офіцера-прикордонника”, а також визначено основні педагогічні умови формування професійно-комунікативної компетентності курсантів.

Ключові слова: *професійно-комунікативна компетентність, майбутні офіцери-прикордонники, педагогічні умови, методи формування, курсанти, суб'єкт-суб'єктні відносини.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Відповідно до Концепції розвитку Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) на період до 2015 року система професійної підготовки персоналу буде реформуватися з урахуванням загальноєвропейських стандартів. Це потребує впровадження у навчально-виховний процес Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (далі – НАДПСУ) передових європейських технологій освіти, які передбачені компетентним підходом.

Необхідно зазначити, що серед широкого переліку компетентностей, якими повинен володіти офіцер ДПСУ, особливе місце посідає професійна комунікативна. Це пов'язано з особливостями фахової діяльності офіцера-прикордонника, а також вимогами до рівня професійної готовності

офіцерського складу ДПСУ. Їх аналіз свідчить про те, що офіцер-прикордонник повинен ефективно взаємодіяти в інтересах охорони кордону з представниками прикордонної охорони суміжних держав, правоохоронних органів України, органів самоврядування та господарниками, громадськими організаціями, володіти стратегією і тактикою ділової бесіди та публічного виступу, дотримуватись норм службової етики, психології та культури спілкування, знати і вміти застосовувати на практиці комунікативні методи та прийоми управлінського впливу. Крім того, при вирішенні завдань оперативно-службової діяльності офіцер повинен контактувати як з підлеглими, так і з місцевим населенням прикордоння, громадянами України та іноземцями, що перетинають державний кордон, а також з нелегальними мігрантами тощо. Усе це актуалізує потребу постійного формування комунікативних знань, умінь і навичок офіцерів ДПСУ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми, дозволяє зробити висновок, що сьогодні пріоритет надається не формуванню готових знань у суб'єктів учіння, а всебічному їх розвитку як творчих особистостей, професіоналів, які здатні креативно мислити, здійснювати ефективну комунікацію з іншими людьми та приймати на основі врахування її результатів компетентні управлінські рішення. Частково ці здатності відображаються в понятті “професійно-комунікативна компетентність”, що зумовлює актуальність проблеми формування цієї компетентності у курсантів вищих навчальних закладів правоохоронних органів.

Результати аналізу наукової літератури свідчать, що вченими на сьогодні вже досліджені окремі питання формування професійно-комунікативної компетентності особистості фахівця. Зокрема, у публікаціях висвітлено шляхи підвищення рівня професійної компетентності фахівців (Л. Карпова, Т. Ковальова, Є. Огарєв, Г. Онкович, М. Чошанов та ін.); методологічні засади ділової комунікації (О. Бодальов, Ю. Жуков, А. Капська, О. Леонтєв, Б. Ломов); співвідношення знань, умінь і навичок у професійній галузі з поняттям професійної компетентності (Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна, А. Хуторський та ін.); загальнотеоретичні аспекти визначення змісту і структури професійно-комунікативної компетентності фахівців різних галузей (Л. Галікова, Д. Годлевська, Т. Грабой, Н. Доловова, В. Зикова, С. Петрушин, В. Черевко та ін.). Однак висновки фахівців з питань педагогіки вищої школи та результати вивчення практики підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах свідчать про те, що ця проблема потребує подальшого дослідження.

Метою статті є з'ясування сутності поняття “професійно-комунікативна компетентність офіцера-прикордонника” та визначення можливих шляхів її формування у курсантів Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького – майбутніх офіцерів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розкриття сутності поняття “професійно-комунікативна компетентність офіцера-прикордонника” передбачає необхідність чіткого визначення спочатку таких термінів, як “комунікація” й “компетентність”.

Узагальнення результатів аналізу наукових джерел дозволяє зробити висновок, що термін “комунікація” походить від латинського *communico*, що означає робити загальним, зв'язувати, він з'явився в науковій літературі на початку ХХ ст. За своєю суттю це поняття є близьким до терміна “спілкування”, однак їх не можна вважати синонімами.

Спілкування – це складний, багатоплановий процес установалення контактів між людьми, який породжений потребами у спільній діяльності. Спілкування може виступати одночасно як: процес взаємодії особистостей; процес обміну інформацією; ставлення людей один до одного; взаємовплив людей один на одного; процес їх співпереживання і взаєморозуміння.

Слід розмежовувати поняття “спілкування” і “комунікація”.

Комунікація – це взаємодія двох систем, у ході якої від однієї системи до іншої передається сигнал, що несе певну інформацію. Поняття “комунікація” використовується для позначення засобів зв'язку будь-яких об'єктів матеріального й духовного світу, процесу передачі інформації від людини до людини, а також її трансляції й обміну інформацією в суспільстві з метою впливу на соціальні процеси.

Спілкування – це вузький комунікативний акт, пов'язаний з передачею інформації за допомогою слова. Воно є більш вузким поняттям, ніж комунікація. Це обмін інформацією між людьми. Зміст спілкування реалізується через вербальні (мова) і невербальні (жести, міміка, пантоміміка) засоби.

У спілкуванні можна виділити дві сторони: ставлення і взаємодія.

Отже, за спілкуванням закріплюються передусім характеристики міжособистісної взаємодії, а за комунікацією ще й додаткове значення – інформаційний обмін у суспільстві. У світлі цього слід зауважити, що будь-яка комунікація є спілкуванням, однак не кожне спілкування є комунікацією [5].

На відміну від терміна “комунікація”, поняття “компетентність” було введено до наукового обігу порівняно недавно – наприкінці ХХ ст., коли розпочалися спільні дослідження зарубіжних науковців з метою визначен-

ня знань, умінь, особистісних якостей, здібностей, необхідних для успішної життєдіяльності людини в сучасному соціумі. Зокрема, одним з результатів цих досліджень була розробка в 1997 р. програми “Визначення та відбір компетентностей: теоретичні та концептуальні засади” [9].

У сучасних наукових працях пропонуються різні трактування поняття “компетентність”. Так, у перекладі з англійської мови *competence* означає: 1) дохід, достатній для комфортного життя; 2) правомочність. Тож деякі науковці визначають компетентність як наявність в особистості здатностей, сили, влади, умінь і знань для виконання певних обов’язків [9].

В. Краєвський і А. Хуторський вважають, що в понятті компетентності відображений інтегрований результат поєднання певних знань і умінь, які дозволяють людині бути обізнаною в різних аспектах діяльності та ефективно її реалізовувати [3].

Водночас у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392, визначено, що компетентність – це набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці. Щодо компетенції, то це суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини [6].

На основі врахування різних підходів щодо трактувань термінів “комунікація” та “компетентність” дослідники висловлюють свої погляди щодо визначення поняття “професійно-комунікативна компетентність”. Результати аналізу наукових джерел дозволяють визначити комунікативну компетентність як здатність установлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми. Дослідники С. Александрова, К. Балабанова, Ю. Жуков, О. Добротвор, О. Ігнатова, К. Касярум, С. Обушак, О. Павленко, І. Чичікін та ін., визначаючи комунікативну компетентність як сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективну міжособистісну взаємодію у професійній сфері, підкреслюють значення цього особистісного феномену для успішного професійного становлення фахівців.

На думку окремих авторів, ця компетентність являє собою:

важливу складову професійної компетентності фахівця, яка дає змогу здійснювати професійне спілкування та сприяє його особистісно професійній самореалізації в професійно-комунікативній діяльності; сукупність комунікативних знань, умінь, навичок та особистісних якостей, необхідних для вирішення професійних завдань (І. Новгородцева [4]);

ключовий компонент професійної підготовки фахівців, критерій її якості та особистісна характеристика випускників, яка становить об'єктивно необхідну здатність до встановлення ефективної взаємодії з її суб'єктами на основі партнерства, взаєморозуміння, співробітництва й взаємодопомоги (Т. Тихонова [8]);

інтелектуально, особистісно й мотиваційно зумовлену соціально-професійну характеристику, що ґрунтується на комунікативних здібностях, уміннях, знаннях і дозволяє людині самостійно й відповідально здійснювати ефективні й адекватні комунікативні дії в певному колі ситуацій взаємодії в професійній діяльності (Г. Бирюкова [1]);

система екстрафункціонального забезпечення професійних функцій спеціаліста, вираженого в готовності та здатності до комунікативної діяльності в різних професійних галузях і з представниками різних культур, причому під екстрафункціональним забезпеченням мається на увазі формування та володіння системою загальнопрофесійних, міжгалузевих, міжкультурних та комунікативних знань, умінь та навичок фахівця, необхідних для адаптації й ефективної діяльності в різних професійних групах (Л. Знікіна [2]);

комплекс комунікативних знань і мовленнєвих умінь, навичок, оволодіння якими дозволяє фахівцю адекватно користуватися всіма засобами вербальної й невербальної комунікації під час спілкування у професійній діяльності (Я. Чорний [9]).

Окремі аспекти підготовки офіцерів-прикордонників до професійного спілкування розкрито в роботах Н. Берестецької (підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до професійного спілкування у процесі навчання гуманітарних дисциплін), О. Бондаренко (психологічні особливості професійного спілкування військовослужбовців в особливих умовах), О. Волобуєвої (формування професійно-комунікативної спрямованості у слухачів мовної спеціальності військових вузів), О. Мисечко (педагогічна технологія формування вмінь службового спілкування у майбутніх офіцерів-прикордонників), В. Назаренко (психологічні умови розвитку комунікативної компетентності керівників ДПСУ різного управлінського рівня у службово-діловому спілкуванні) та ін.

На підставі аналізу вищенаведених трактувань поняття “професійно-комунікативна компетентність” можна визначити як особистісне утворення особистості, що включає комплекс комунікативних знань, навичок, умінь, якостей, які дозволяють здійснювати ефективне спілкування у про-

фесійній сфері, реалізовувати постійне самовдосконалення й самоосвіту. Професійно-комунікативна компетентність формується на ґрунті загальної комунікативної компетентності особистості в умовах конкретної професійної діяльності.

Щодо професійної комунікативної компетентності офіцера-прикордонника, то це особистісна властивість, що охоплює його мотиви й потреби в професійній комунікативній сфері, професійні комунікативні знання, уміння, навички та комунікативний досвід, необхідні для забезпечення ефективності професійної діяльності з охорони і захисту державного кордону.

Вирішення проблеми формування професійної комунікативної компетентності в майбутніх офіцерів-прикордонників обумовлене необхідністю вирішення таких протиріч: між значимістю професійної комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників у їхній професійній діяльності й недостатнім рівнем методичного забезпечення її формування в процесі навчання та підвищення кваліфікації; між необхідністю розвитку в офіцерів професійної комунікативної компетентності та недостатньою увагою до цієї проблеми в змісті навчальних дисциплін; між вимогами до рівня професійної комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників в умовах професійної діяльності і її фактичним рівнем; між необхідністю розробки єдиних теоретичних положень, що визначають сутність і специфіку розвитку професійної комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників, і їхньою нерозробленістю в теорії й практиці підвищення кваліфікації офіцерів-прикордонників.

На основі вивчення наукових доробок різних учених [1; 2; 4; 8] та аналізу власного досвіду роботи з курсантами нами зроблено висновок про те, що ефективними шляхами формування професійної комунікативної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у вищих навчальних закладах є такі:

- 1) побудова процесу підвищення кваліфікації на засадах компетентного підходу з використанням службово-ділових ситуацій і тренінгів управлінського спілкування;
- 2) організація навчальних занять на основі контекстного підходу з використанням сучасних інноваційних технологій;
- 3) відбір необхідного за змістом навчального матеріалу, адекватного поставленим цілям розвитку всіх складових професійної комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників;

- 4) розробка та викладання курсантам відповідних авторських спецкурсів;
- 5) надання своєчасної педагогічної підтримки в подоланні майбутніми офіцерами професійно-комунікативних проблем;
- 6) застосування інтерактивних технологій навчання, зокрема проблемно орієнтованих дискусій і рольових ігор;
- 7) забезпечення регулярної діагностики розвиненості професійної комунікативної компетентності через використання відповідних форм контролю та врахування впливу оцінювання на розвиток особистості офіцера-прикордонника.

Висновок. На підставі вищевикладеного можна підсумувати, що високий рівень професійно-комунікативної компетентності є сьогодні необхідною передумовою для успішного здійснення офіцерами-прикордонниками професійної діяльності й реалізації професійно-особистісного саморозвитку.

Перспективами подальших наукових розвідок є обґрунтування і експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов і методики формування професійної комунікативної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки.

Список використаної літератури

1. Бирюкова Г. М. Профессионально-коммуникативная компетентность как имиджевый фактор российских госслужащих / Г. М. Бирюкова // Ученые записки университета имени П. Ф. Лесгафта. – 2011. – № 12(70). – СПб. : НГУ им. П. Ф. Лесгафта. – С. 15–20.
2. Зникина Л. С. Профессионально-коммуникативная компетенция как фактор повышения качества образования менеджеров : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Л. С. Зникина. – М., 2005. – 406 с.
3. Краевский В. В. Основы обучения. Дидактика и методика / В. В. Краевский, А. В. Хуторской. – М. : Академия, 2007. – 352 с.
4. Новгородцева И. В. Формирование профессионально-коммуникативной компетентности будущих инженеров в вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / И. В. Новгородцева. – Н. Новгород, 2008. – 259 с.
5. Писаревский И. М. Професійно-комунікативна компетентність (в туризмі) / І. М. Писаревський, С. А. Александрова. – Харків : ХНАМГ, 2010. – 230 с.
6. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 // Комп'ютер. інформ.-прав. система "Ліга". – Адреса в мережі Інтернет : www.liga.net

7. Сидоренко Е. В. Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии / Е. В. Сидоренко. – СПб. : Речь, 2003. – 208 с.

8. Тихонова Т. А. Формирование профессионально-коммуникативной компетентности студентов в процессе обучения в медицинском училище : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Т. А. Тихонова. – М., 2008. – 164 с.

9. Чорний В. Я. Сутність комунікативної компетентності як професійно важливої якості особистості майбутнього фахівця / В. Я. Чорний // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. – Хмельницький : Вид-во Нац. акад. ДПСУ, 2009. – № 2. – С. 189–199.

9. Definition and selection of competencies. Theoretical and conceptual foundations (deseco). Strategy paper on Competencies. An Overarching Frame for an Assessment and Research program. – OECD (draft), 1997. – P. 8.

Рецензент – доктор педагогічних наук, доцент Діденко О. В.

Стаття надійшла до редакції 19.06.2013.

Калынюк Н. В. Формирование профессионально-коммуникативной компетентности будущих офицеров-пограничников как педагогическая и профессиональная проблема

В статье выяснена сущность понятия “профессиональная коммуникативная компетентность офицера-пограничника”, а также определены основные педагогические условия формирования профессионально-коммуникативной компетентности курсантов.

Ключевые слова: профессионально-коммуникативная компетентность, будущие офицеры-пограничники, педагогические условия, методы формирования, курсанты, субъект-субъектные отношения.

Kalynyuk N. V. Formation of professional and communicative competence of future officers-border guards as pedagogical and professional problem

In the article the essence of “professional communicative competence of officer-borderguards” is explained and the basic pedagogical conditions of formation of professional and communicative competence of cadets are described.

Keywords: professional and communicative competence, future officers, border guards, pedagogical conditions, methods of formation, students, subject-subject relations.